

דניאל פרסקי ושברון העברית באמריקה

מיכאל ארפא

גים נפלאים על מעלות הזקנה והוכיח באותות ובמופתים שהיא תורהזהב בחיי האדם.

בדין שאומרים רק מקצת שבתו של אדם בפניו. משיבני טעם ימצאו פתח-להקל בנידון שלנו ויתירו לספר את כל שבחו, ואולי מותר בהזדמנות כזאת אפילו להגיש את הסאה במקצת. אולם אני מצאתי לראוי להשיח דווקא בחולשותיו של פרסקי. דומני, שיותר משהיה מקובל עלינו בשל מעלותיו חיבבנוהו בשל חולשותיו. ואל נא תראוני כמגלה סודות מן החדר. כידוע, לא היו סודות אצל פרסקי כלל; לבו ועטו היו שווים. כל ימיו מוקיע היה את חולשותיו ברבים, השכם והערב, כמתוך תיאבון שאינו יכול לבוא על סיפוקו. והנה פלא, דווקא אדם זה שדרכו היתה להתפלל ולהתנגות בפנינו ולא לחוס על כבודו, דווקא הוא היה מקובל ומכובד על קוראיו ורצוי לרוב אחיו. בכישרון מיוחד חונן האיש הזה; ידוע ידע להפוך את חולשותיו לסגולות שיהדו את עצמותו ושיו לאישיותו מידה יתרה של אנושיות. מכאן שהפוסל בו במומו הוא פוסל, והמספר בגנותו נמצא משבחו ומוציא לו מוניטין. ויבוא בעליהדין ויעיד על שלו, שכן הוא מספר על "מסע הניצחון" הידוע שלו דרך ערי פולין וליטא לפני שירד עליהן הכורת ונמחו מעל פני האדמה. שכן אירע לו בעיר הגליציאית טארנוב, כשביקר בה בשנת 1929, שנשארו שם על כפיים עד למקום האסיפה:

"הכבוד נפל כמשא על שכמי ולא יכולתי נשוא. מה עשיתי? נתבונתי ברבים. ישבתי בראש-הדומיות על סף, כשרגלי מקופלות על המדרכה. הפצתי, כי יר-אוני באפסותי, באנושיותי, בתחיתת-פשטותי. מה יצא מזה? למחרת פשטו שמועות ואגדות עלי שהנני אחד מלוי צדיקים, עניי נורא וטיפוס מקורי... הכבוד צמח בכל תפארתו מתוך זבל-הביזיון... נמצא שהמתנגה מתכבד והמתכבד מתנגה".

הרבה סופרים איכא בשוקא, וביניהם בעלי-תריסין, גדולים וטובים מפרסקי, המתפלשים בחולשותיהם ומציי גים לראוהו דווקא את צד התורפה שבהם. מהם הקובלים וצועקים חמס על שכן עלה בגורלם ומסתערים בשפף-קצף על תכונות שליליות שמגלים בתוך עצמם ורוצים להדיח אותן ולהתמרק מהן, ומהם המתגדרים ומתקשטים בכל מידה מגונה שבהם ומכריזים על עצמם שזהו כבודם ותפארתם, ובכך יתרונם על שאר בני-תמותה. הצד השווה שבכולם, שאינם מאושרים בחיים, ואין שלום בעולמם, וכולם בעלי-מרה-שחורה. לא כן פרסקי, שמוגו טוב היה ושמה היה בחלקו, שחודות-חיים פיעמה בו והאבת הולת התחדרה בכל יצירה שלו, וכל אדם בעולם איש שלומו היה.

תאמרו, סתירה יש כאן. טיפוס של מתפלש ואדם בלי מרה איך ידורו בגוף אחד? אכן, פרסקי כולו סתירות היה. לכאורה אדם חילוני היה ומרוחק משמירת נימוסי פולחן ומצוות מעשיות. אך רוב ספריו עוסקים לא בבלי-שנות, ולא בספרות יפה, אלא דווקא בחגי ישראל ומנהגי שימשו לו תחליף להווי יהודי, שבלעדיו היה כדג

זמך-מה לפני מותו נודמנתי עם פרסקי להלחיה של משורר עברי דגול. משהוכרז, שעצמות הנפטר יובאו לקבורה במדינת ישראל, העיר לי פרסקי בסגנונו הבודו והשנון: "את עצמותי שלי אעלה לארץ בעצמי, ולא אסמוך על אחרים!" אמרו, שאין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו בידו. על פרסקי אפשר לומר, שנלחם בלא-ליאות להשיג את "חצי-תאוותו" שלה היה ראוי בחייו. הרבה השיג במלחמתו זו, אבל תאוה אחרונה זו, להת-יישב בארץ—לא עלתה בידו. מפני מה? אמנם אין שלטון ביום המוות. אף-על-פי-כן דומני, שרמדמה-לתי-שובה על שאלה זו ימצא הקורא בין-השיטין של הדברים הבאים.

מוטב שאקדים ואגלה, שהפעם אומר אני לנהוג במידה אכזרית זו שנהג המנוח כל ימיו, בקודש ובחול, ברשות הרבים של הספרות וברשות היחיד של חיו הפרטיים. הוא חי אתנו בגילוי-לב, ולא חשש להתערטל ולחשוף בפנינו את מערומי רוחו, ובכל גילוי-חיי שאף להציג לראווה את המתרחש בפנימיותו, ולעשותנו תוך כדי כך שותפים לחייו. הבה ואשיח הפעם גם אני בגילוי-לב. ידיתי ואיש-שיתי היה פרסקי משכבר הימים. ונכור אכזר לו את חסדיו לנעורי, נעורי נער עברי שלידתו וכל גידולו בנכר האמריקני. באותם ימים רחוקים היה לי פרסקי מעין גשר חי ומדובב אל אותם מראות, מקר-מות, ודמויות, שבצירופם היוו את מסכת חיי ישראל בניבשת אירופה ובמולדת המתחששת. ומי שמבין דבר מתוך דבר והכיר גם את פרסקי (ומי לא הכירה?) גם יבין שרק מקצת מחובבי-נעורים זה שחבתי לו פורע אני בכאן.

אדם כפרסקי עברו עליו כל התקופות שבמחזור החיים, וכולן נשתתו ונשתמרו בו במלוא רענונתם, וכולן שימי-שוהו והוא נזקק לכולן בכל עת. רוצים אתם, פרסקי הוא ילד, חומד המתלות ומעשי-קונדס, נהנה מצעצועי-ילדים, חובב תיאטרון-בובות, סרטי-עלולים וקרסס, ועורך עתוני ילדים. רוצים אתם, הוא בחור שלא הכניס צווארו בעול פרנסת משפחה, המבקש את דרכו של עצמו בחיים ונלחם בחירוץ-נפש על עצמיותו, עלם מתפייט-מתרגש ומשתתף מתוך שאיפה לגאול-ולדלות את ה"אני" שלו, ולהקים לעצמו בית ספרותי אשר יכון לדורי-דורות. ואם רוצים אתם, הוא דווקא אדם פיקח-מפוקח בשנות העמידה, בלשן חוקר, עסקן-ציבור ובעל בעמיו, הדואג לפרנסתם של סופרי ישראל ומתעסק בצרכיהם, וגם כתב ספר חשוב על ענייני לשון בשם "עברי אנכי". אך אם רוצים אתם, פרסקי הוא גם ישיש נבון שפירסם פיליטור-

ד"ר מיכאל ארפא הוא מרצה לספרות עברית ב"הונטר קולוגי", המבקר עתה בארץ. הספדו זה על דניאל פרסקי ע"ה הוא כאחת ניתוח נוקב של התנועה העברית בארץ-צורת-העברית, חודע אור כבודך אנב על דרכיו וגורלו של הקיבוץ היהודי באותה מדינה. נוסח אחר, מורחב, של מאמר זה ראה אור ב"הדואר" היוצא בניו-יורק.

חה. מכאן סיסמתו הידועה שהיה מפגין אותה בכל הזדמנות שבאה לידו: "עבד לעברית אנוכי עד נצח". מה היא בתניצה, אף זה ששימש אותה בךניצח הוא. אך צא וחשוב, במקום שמצאת את שאפנותו מצאת את ענוי תנותו, שלא יצא לקנות את עולמו בשררה אלא דווקא על-ידי עבדות.

הרבה מטבעות קטנות שקולות כנגד דינר אחד של זהב, ובתנאי שהיו מקוריות ובלתי-מזויפות. מטבעו שר פע היה פרסקי רצון טוב, נאמנות, ונדיבות לכול; לא היתה בו צרות-עין, ונמנה היה עם הנעלבים ואינם עולי-בים. אדרבה, מה שעשה לטובת עצמו, היה עושה גם למען אחרים. דואג היה לעובדותיהם של סופרים שלא ירדו לטמיון, טרחה בפרסום ובהפצה של דברי אחרים לשם תיקון עולמם, מייבל את מה שראוי ליובל ומספיד את מי שנוקק להספד, ואינו עובר בשתיקה על שום חג או אבל, ושומר כל יום-יומיו כחשוב כקל. כללו של דבר, עומד היה פרסקי על משמר החיים ולא נתן להם למות. אכן הרבה סתירות גלויות היו טבועות בטבעו של פרסקי, ועם כולן חי בשלום. אך הסתירה התהומית ביותר, סתירת הסתירות בחייו, היא עצם ישיבתו והשתתותו באמריקה. עובדה היסטורית היא, שהסופר העברי נודד והקדים את העם בעלייתו לארץ. מרכז הספרות העברית עבר מאירופה לארץ-ישראל עם תום מלחמת-העולם הראשונה, בזמן שמרבית הקוראים העברים נשארו תקועים בארצות הסלאביות. בפולין היהודית של סוף שנות העשרים על רבבות קוראיה העברים כמעט שלא נשאר סופר עברי בעל שיעור קומה. אדם כפרסקי שכל מעייניו היו קודש לתחיית הלשון, ובלעדיה חיו לא היו חיים, שנפשו רחית דודים היתה לארץ-ישראל, ולה הקדיש את ספרו המהודר "צחוק מארץ ישראל", ספר שכולו הימנוך אהבה גדול אחד ליישוב העברי ולבוגיו, היאך "הצליח" דווקא אדם כמותו שלא להשתקע במולדת העברית? אין להסביר התנהגות זו בטעמים רגילים, כגון כוחה המושך של תרבות מטרופוליט, או הקושי לותר על נוחות גופנית וחיי-מותרות שאמריקה משופעת בהם. למרות עשרות שנות ישיבה באמריקה לא סיגל פרסקי לעצמו את הלשון האנגלית אפילו כדי ניסוח משפט אנגלי פשוט כהלכתו; ואשר לאהבת נוחות, כל מי שהכיר את הליכותיו, בייחוד אם ביקר פעם בחדרו ה"מרוהט", שחוץ מערימות עיתון נים עברים ישנים, מיטה רעועה, כיסא מרופט, שולחן כתיבה מאוד עלוב, והרבה-הרבה אבק, לא היה בו ולא כלום, יעיד עליו שפרסקי ונוחות — תרתי דסתרי.

אין צורך לנתח את נפשו של פרסקי נתחים-נתחים, כדי לערטלה ולדלות מתהומותיה אותה אבן-נגף שהסמה בעדו את העלייה למולדת העברית. פרסקי עצמו, שאין כמוהו לגילוי-לב, כבר גילה אותה לעיניו בראשית דרכו כסופר עברי, אלא שגילה ולא ידע כמה גילה. בפיליטון כמעט פרוגרמתי בשם "דברים שבלב", המופיע בתחילת ספרו הראשון "לאף ידיים" — שהוא לדעתי הספר המקורי והמעניין ביותר שלו — קובע פרסקי את סוד התקשרותו לשפה העברית בהצורה זאת:

"אדם מישראל שכמותי, אשר דתו לא ישמור, אשר מדינה לאומית אין תחת רגליו, אשר לבו לא ילך אחרי מושגים מופשטים של "הרות" אווירית — אדם מישראל כגון זה מה נשאר לו מכל קנייני עמו בפועל

משוי מתוך הים. תאבדע היה פרסקי, וסקרנותו לא ידעה גבול. ובכל זאת העיד על עצמו ש"עם-הארץ" הוא שאינו מכיר שום שפה זרה על-בוריה; את כל יהבו השליך על שפת-עבר והיא גמלה לו חסדה ונענתה לו בעין יפה. דווקא אדם זה, שנפשו ערה היתה לכול ועינו תרה אחרי כל חיוון חדש וחוכו לא ידע שבעה, דווקא הוא נשתגע לדבר אחד, לשפה העברית, והתמכר-והשתעבד לה ללא שיו, וטורה היה כל ימיו בבעיות לשון דווקא.

פרסקי קורא תגר על מידת הענוה ודוחה אותה מעליו; מספר הוא בשבח אותן "החולשות היפות", כגון תאות הכבוד והפרסום, והצורך להבליט את ה"אני". והנה כל חייו משמש היה פרסקי את הספרות העברית, ורק משה-גיע ליובל השבעים שלו התיר לעצמו להתעטף באיצטלה של סופר. מכנה הוא את עצמו בכינויים שונים: הוא כתבן או עתונאי, קולמוסן או איש-עט, אבל לקרוא לעצמו בשם סופר אינו מעיז. הסופר הוא דמות נערצה והוא עומד בדחילו ורחימו לפניו, וקטון הוא בעיניו מלזכות את עצמו בכתיב-סופרים. מכל מקצועות הספרות, מתגדר הוא דווקא בתחום הפיליטון, אותה "דייסה של רצינות וליצנות", התופס לו מקום צנוע למדי על הגבול בו נפגשים הספרות והענוותנות.

פרסקי לא זו בלבד שלא קשר לעצמו כתרים, שלא הפליג בערך דבריו, אלא אף מיעט בהם מתוך אותו בולמוס של התבזות ששלט בו כל ימיו. וכך כותב הוא על יצירת חייו בצואתו "אל הקורא העברי לאחר מאה שנה":

"סוף-סוף לא יצרתי עידי, אלא בינונית (קשה לי להעלות על הנניר: וגם זיבורית...). אך כיוון שקיר בלתי סיפוק-נפש מלא ושלם במלאכת הכתיבה העב-רית, נשטפתי בה עד נשימתי האחרונה. יחד עם המון הלווייתנים הגדולים והקטנים בים ספרותנו רחב-הידיים, ישוט לו עוד דגירקק אשר כמוני..."

וגם פחדן היה פרסקי מברייתו. כן מודה ומתודה היה בתדירות, ואימת המוות הדריכה מנוחתו. אלא שאף בפחדנותו היה יוצא דופן, שלא היה בו שאר מידות הנטפלות כרגיל לסתם מוג לב, שלא היתה בו עצבנות ורגנות וראיית שחורות. להפך, מטבעו אופטימיסטן היה ומבעלי-הביטחון. אכן נתקיים בו הפסוק: "אשרי אדם מפהד תמיד". מהכרת המוות הצמח הכרת הנצח; ואין לך מידה המייחדת את האדם משאר בריות שבעולם יותר מהביקוש אחר האלמוות. פרסקי חומד חיים היה עדי-תאות-גבעות-עולם, ואולי משום כך גם פחדו מן הכליון היה בלי-מצרים. כל ימיו עויין היה את המוות והתנכל להמיתו, וכל חייו ערך קרב מחושב ומתוכסס עם אויבו הנורא והתנצח עמו שלא יבלעהו זה לנצח. דומה שלא היה דבר בעולמו של פרסקי שלא היה מונע ומוכרע מכוחו של אותו בולמוס שהתחדר בכל מעשה משלו, גדול או קטון, היינו שאיפתו זו הבלתי-מרוסנת להפוך חיי-שעה שלו לחיי-עולם.

יש קונה עולמו בשעה אחת; אך לא כל אחד מתרחש לו נס. חזקה על אדם כפרסקי שלא היה קוביוסטוס מטבעו, שלא יסמוך על הנס, וידאג בעצמו לאחרייתו. וכך מצרף היה שעה לשעה, מעשה למעשה, ופיליטון לפיליטון, ושזרם בחריצות ומתוך נאמנות לאמיתו ולעצמיותו במ-סכת התרבות העברית המתקמת ותולה את נצחו בנצ-

צורך בעדות. ומאידך גיסא, יהודי יליד אמריקה שהתקשר בשפה העברית והשתעבד לה עד כדי צורך נפשי לבטא את הגיגי רוחו באמצעותה דווקא, סימן הוא שכבר נודעה עם גורלו ההיסטורי-לאומי של עם ישראל ושהוא בדרך למולדת העברית, ולא חשוב אם יגיע לשם במוקד דם או במאחר, או יאסוף נפשו בטרם יגיע אל מחוז הפצו. במהותו הנפשית אדם כזה כבר אינו אמריקני; הוא אדם מישראל.

למה נכחד? מי כותב עברית כיום באמריקה חוץ מש"ר ירדי סופרים מדור המהגרים החלוף, שנשתבשה דרכם ולא זכו לקיים מצוות "שובהארץ ו"יורדים" אחדים שתרומתם לספרות העברית המקומית יש בה טעם לפגם? האמת האכזרית היא, שכיום, לאחר יותר מחמישים שנה של פעלתנות עברית, בתוך קיבוץ המונה מיליונים שכבר נולדו באמריקה, אין אף משורר, או מספר, או מבקר, או הוגה-דעות עברי אחד יליד-המקום. עקרות מוחלטת כזאת, בממדים עצומים כל כך, ספק אם יש לה תקדים בכל תולדות העם הארוכות למדי, ואיני מתעלם מפירוט מים של טירונים קיקיוניים. אדרבה, דווקא אלה טופחים על פניה של המציאות העברית באמריקה ומוכיחים, אם בכלל יש עוד צורך בהוכחות, שהצירה העברית כאן מבוי סתום לפניה. האמת לאמיתה היא, שאין דור שני של סופרים עברים באמריקה, והדור הראשון הוא גם הדור היחיד והאחרון. היום נמצאים כבר יותר סופרים עברים מאמריקה במדינת ישראל — ובתוכם רוב האריות שבחבורה — מאשר באמריקה. שם הם תורמים את תרומתם המיוחדת, "האמריקנית", לספרות העברית. והנה הכריז גם פרסקי, בפרוס יום הולדתו השבעים וחמשה, שאף הוא מתכוונן לעלות לארץ "בעתיד הקרוב", שכבר הגיע גם תורו לבוא אל המנוחה ואל הנחלה במדינת ישראל. כדרכו עשה פירסום למחשבתו זו והצהיר עליה תכופות ובחגיגות. ואופייני הדבר, שפרסקי שהצטיין בניריות ובדייקנות בכל עניין שנגע בערכים מקודשים עליו, דווקא הוא דחה עדיבש את מילויה של החלטתו זו. היתכן שפרסקי היה נוטש את ניו-יורק "היהודית" בעודו בחיים?

אך הנה בא המוות ובדרכו האכזרית שם קץ לחלום חייו של פרסקי. הוא לא העלה את עצמותיו לארץ בעודו בחיים, כפי שקיווה, אלא הגיע לארץ היעודה כש מפעל חייו בגולה חתום מאחוריו ללא המשך. עם מותו של פרסקי תם ונשלם למעשה ספרה-תולדות של הספרות העברית באמריקה. אמנם פרסקי לא היה אידיאלוג או תיאוריטיקן, ולא היו בו מגיגיו של אדמו"ר חסידי או מנהיג ציבור, בכל זאת מגלם היה בהווייתו את כל התנועה העברית באמריקה, לאורך שנות קיומה ולרוחב פעולותיה, כמות שהיא על מגרעותיה ומעלותיה. זכה פרסקי על-ידי כתיבתו השופעת, פעילותו הציבורית, ואישיותו המקורית המעורבת עם הבריות להיות נושא דגלו של כל המפעל העברי באמריקה. אם תיכתב ספרות עברית על אדמת אמריקה בדור הבא, תהיה זו ספרות של "יורדים", ולא יהיה שום קשר נפשי בינה לבין אותה דור אציל ומופלא של סופרים עברים מבודדים וערירים, שפרה לזמן קצר על אדמת האינדיאנים וייצג את הגניוס העברי בהתמודדותו ההיסטורית עם הגניוס האמריקני — ותם לגווע.

ממש אם לא זו העברית הנצחית והנפלאה, זה הקניין הלאומי בעין, במוזמן?! אדם מישראל ממין זה, כיוון שכל לאומיותו מצטמצמת בלשון גרידה, מל-את זו כל היותה, ואליה יקדיש כל חייו.

והוא גם מפרש והולך בדברים חרד-שמעיים: ש"אף ארץ-ישראל חשובה וחביבה עלי עד כמה שהיא מקלט בטוח ללשונו העברית", ולולא זיקתו של היישוב העברי ללשונו של פרסקי, ספק אם היה בכלל "נמשך וננהה אחריה באותם הגעגועים...". מובן שדברים אלה נכתבו לפני יותר מחצי יובל שנים, וייתכן שפרסקי לא היה חוזר עליהם בלי הסתייגות כל-שהיא כיום. אבל דווקא בצורתם הראשונה יש כדבריו כדי לפרש לא רק את השתנות באמריקה כי אם גם את מהותה של כל אותה תופעה תמוהה המכונה אצלנו "הספרות העברית באמריקה" ובת-לוחיתה "התנועה העברית באמריקה". אכן, גורל חייו של פרסקי וגורלה של ספרות זו אחוזים ומשולבים זה בתוך זה במידה כזאת, עד שאין להעריכו כראוי מבלי לעשות גם את החשבון דורו. ומה שסתום אצל בני דורו מפורש אצלו; על כן נלמד סתום מן המפורש.

דורו של פרסקי, דור סופרים עברים שנתעו מדרכם לציון בהיעקרם מתוך המזגרה העברית במזרח-אירופה וירדו לאמריקה לגור בה, בבחינת "ורא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה", ונשתקעו בה — דור זה ההולך וכלה, עקר הוא וגועו אינו מחליף. איך קרה הדבר, שאדם השואף בגלוי ומתוך הכרה לאלמות כמו פרסקי, ישליך את כל יהבו על עסק ביש מסוכן ומסכן כמו הספרות העברית באמריקה? איך לא חש דווקא אדם כמותו החותר לחיי-עולם, בנגע השכול והכשולן המקנן ביצירה העברית באמריקה מאז עלתה כפורחת לפני יותר מיובל שנים ועד חבלי גסיסתה הגלמודה כעת?

לאדם כפרסקי המרשה הלשון העברית מולדת מיטל-שלת, ממש כמו האידית לאידישיסטן, וכמו טכסי-הדת ליהודי מאמין מסוג מסוים. לאמיתו של דבר, מבחינה רעיונית פרסקי עצמו לא היה צריך לישיבה בארץ, אילו אפשר היה לפתח בתוך יהדות אמריקה החי עברי מקומי בן-קיים. השקפת עולמו של אדם כפרסקי משתווה מבחינה לאומית לזו של אידישיסטן, השמה בחלקו כל זמן שנותרים לו להזקק לשפתו האידית, או לזו של "ראבי" (בין שהוא שמרני-רפורמי ובין שהוא ניאו-אורתודוקסי), שכל ארץ "נאורה" המרשה ליהודי "לחיות" בתוכה על פי דתו — כמוה כארץ הבחירה בעיניו. ואולם יהודי הרואה את עצמו אמריקני לכל דבר ועד סוף כל הדור-רות — היאך יגיע לכתיבה בעברית, יהיה חינוכו היהודי אשר יהיה? מובן מאליו, שאין אנו מתכוונים לטיפוח התעניינות בשפה העברית דוגמת ההתעניינות הקיימת לגבי כמה שפות זרות אחרות באמריקה. באמריקה מצויים היום, למשל, הרבה יותר קוראים לספרות הצרפתית המודרנית מאשר לספרות העברית המודרנית, ועדיין לא קם, ואין כל סיכוי שיקום פעם מקרב ילידי אמריקה באמריקה משורר או מספר צרפתי. זיקה תרבותית איננה מחייבת זיקה לאומית, ובלא זו לא תיתכן יצירה אמיתית בלשון לאומית. אמור מעתה, שאדם המורא ספרות עברית אינו מזוהה על-ידי כך ממילא עם גורלו הלאומי-היסטורי של עם ישראל; יבוא ספרה-ספרים ויעיד על כך, אם יש